

МОНЕТОСЕЧЕНЕТО НА ЦАР РЕМЕТАЛК II

Светослав ЙОРДАНОВ

Реметалк II (18/19 – 37/8) е син на Раскупор (12/13 – 18/19) – брат на цар Реметалк I (12/11 г.пр. – 12/13 г.сл.Хр.) (IGBulg I² – 399; IGR I 1503). Голямото тракийско царство, управлявано еднолично от цар Реметалк I, е поделено след смъртта му между неговия брат Раскупор и собствения му син – Котис. Котисовото властване е преждевременно прекратено в 17/18 г., след като е убит от съвладетеля Раскупор (Тацит, *Анали* II.64 и В. Патеркул II.129). Властовите сътресения в Тракия подтикнали император Тиберий да вземе мерки, които били реализирани от Помпоний Флак, който убедил “с големи обещания” Раскупор да замине с него за Рим, където е обвинен в „сената от жената на Котис“, а впоследствие е „осъден на изгнание далеч от царството си“ и бива заточен в Египет (Тодоров 1998, 100-112), където е убит в 19 г. (Тацит, *Анали* II.67). Император Тиберий предал властта над Тракия в ръцете на проримски настоения Реметалк – син на заточения в Египет Раскупор и на децата на Котис¹, които, поради непълнолетието им, били поставени под опеката на Требелен Руф (Тацит, *Анали* II.67 и III.38). Те били отгледани и получили отлично образование в Рим а след 37 г. и на тримата сина – Реметалк, Котис и Полемон били възложени различни управленски позиции (Д. Касий, 59.12.2).

От ок. 19 г. владетел на тракийското царство е Реметалк II, който през първите години е с титлата династ², а след 25/6 г. получил и царска³. През първите години от управлението на Реметалк тракийското царство е арена на въстания – първо в 21 г. разбунтували се племена обсадили „царя и града Филипопол“ (Тацит, *Анали* III.38), а изход от ситуацията настъпил със съвременното пристигане на

¹ Родени от брака между Котис и Антония Трифена (PIR 2, A900) – внучка на М. Антоний и втората му жена Антония (Страбон XII 3, 29).

² Засвидетелствана в: IGBulg I² – 399 – „ἐπι[ὶ] [Ρο]ιμητάλκου Θρα[κῶ]ν δυνάστου“.

³ Епиграфски паметници – IGBulg II 743; IGBulg I² 378; втори надпис от Анхиало (Karayotov 2007, 291-303) и първи надпис от Акве Калиде (Шаранков 2015, 65-66)

Публий Велей, командващ конница и лека пехота, с чиято помощ били разбити бунтуващите се траки (Тацит, *Анали* III.39). Само няколко години по-късно, през 26 г., планинските траки се разбунтували срещу събирането на набори за войската и започнали приготовления за война. Вълненията били потушени от Реметалк с помощни части и римските войски под командването на П. Сабин (един легион пристигнал от Мизия, начело с П. Лабеон) (*Тацит, Анали* IV.46 и IV.47).

След получаването на властта ок. 12/11 г.пр.Хр., цар Реметалк I развива монетосечене, включващо значителни по обем сребърни⁴ и бронзови номинали и типове⁵. Наследилите го след смъртта му царе Котис и Рескупор отсичат един-единствен тип бронзови монети в малък тираж, които наскоро бяха свързани с тези владетели (Дзанев 2008, 305-313).

Цар Реметалк II сече бронзови монети от два типа в различни номинали, които запазват иконографията на бронзовите монети на цар Реметалк I. Това е причината за съществуващи сред изследователите спорове и колебания по въпроса, кои монети трябва да се свържат с втория цар Реметалк. Има различни мнения и за мястото на монетарницата, в която са сечени емисиите на Реметалк II. Откритите колективни монетни находки във или близо до Филипопол са интерпретирани в полза на мнението, че Филипопол е центърът, в който са отсичани монетите на Реметалк II (Юркова 1992, 200-201). На различно мнение е Е. Паунов, според когото монетите на Реметалк II са сечени в Бизия (Раунов 2013, 242, 416). Въпреки че повечето от досега откритите колективни находки са съсредоточени предимно около Филипопол⁶ не е невъзможно, поради периодичната несигурност в Тракия, монетосеченето на последните тракийски царе да е осъществявано и в градски център, различен от предложените по-горе. Единствено откриването на неопровержими доказателства от епиграфски или археологически характер ще даде верен отговор на този въпрос.

За безспорно свързани с цар Реметалк II се приемат монети от голям номинал (тип II). Първият тип не бе известен досега, но присъствието на надписа АΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ върху реверса, позволява причисляване на тези монети към продукцията на цар Реметалк II.

⁴ Дидрахми (RPC I, 1774) и драхми (RPC I, 1775). Има известни няколко екземпляра тетрадрахми, чието причисляване към продукцията на цар Реметалк II или III, или към друг владетел е доста неясно (Топалов 2009, 251-253, № 83; Раунов 2013, 243-244, fig. 6.39).

⁵ Актуалните цялостни изследвания върху монетосеченето на Реметалк I са публикувани в Юркова 1992, 185-199 и Раунов 2013, 227-230. За драхмите виж: Йорданов 2016, 49-54.

⁶ Находка от Айтоския проход е единствената отдалечена, но тя съдържа монети на цар Реметалк I.

Малък номинал

Тип I

Аверс: Глава на цар Реметалк II с диадема, надясно.

Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΥΜΗΤΑΛΚΟΥ (обратно на часовниковата стрелка).

Реверс: Глава на император Тиберий, надясно.

Надписи ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ (обратно на часовниковата стрелка).

Непубликуван (**табло XII.1**).

Малкономиналните монети на Реметалк II (тип I) са известни единствено от две големи колективни монетни находки, тези от Груево и от Смолянско. Изображението на Тиберий е сходно с това върху монетите от голям номинал – специфична четвъртита форма на главата и коса с едри къдрици, която заема голяма част от монетното поле. Буквите от надписа ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ са дребни и трудно четими, ако монетата е износена. Помалкият диаметър и дългият надпис затрудняват разчитането от тази страна. Значително по лесно се разчитат надписите ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΥΜΗΤΑΛΚΟΥ, разположени около главата на цар Реметалк.

Голям номинал

Тип II

Аверс: Бюстове на цар Реметалк II с диадема и съпругата му Питодорида, надясно.

Надписи ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΥΜΗΤΑΛΚΟΥ (обратно на часовниковата стрелка).

Реверс: Глава на император Тиберий, надясно.

Надписи ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ (обратно на часовниковата стрелка).

Ref.: Youroukova 1976, Pl. XXIV, № 201, 202, 203; Юркова 1992, № 171, 172, 173; RPC I, № 1721 (**табло XI.2**).

Монетите от голям номинал (тип II) са известни отдавна. Иконографията им е идентична с типа бронзови монети на цар Реметалк I, но със специфично представяне на император Тиберий – винаги гологлав, в профил, надясно. Формата на главата е четвъртита, а къдриците на косата са едри. Сред известните екземпляри от този тип се срещат два размера на изображението: 1) с глава на Тиберий, представена умалена и заемаща центъра на монетата; 2) с глава на Тиберий, чийто размер е по-голям и заема голяма част от монетното поле. Освен различните размери на императорското изображение, се откриват и различия при представянето на образа му. Състоянието на екземплярите обаче не позволява точно класифициране на монетните печати. При всички монети от този тип буквите в надписите около образа на Тиберий са с малък размер, гравирани плътно една до друга, заради дългия

надпис и малкия диаметър на монетното ядро, върху което той е трябвало да се вмести.

Монети от тип II се откриват и като единични, и като част от големи колективни монетни находки. Срещат се в състава на находките от Груево, от разпръснатата находка от Пловдивско (Юркова 1983, 114) и от Смолянската монетна находка⁷.

Прави впечатление, че сред монетите с надпис ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ, които се приписват на Реметалк I, се срещат екземпляри, сходни иконографски с монетите с надписи ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ, които се свързват с Реметалк II. Близостта е значителна и в иконографията на императорската глава, и във формата на къдриците, и в размера на носа и устните. Такива екземпляри се откриват както сред монетите в колективните монетни находки, така и сред единичните екземпляри. Въпросните иконографски сходни монети се срещат само сред екземплярите от малък номинал, тип I, на Реметалк II (**табло XI.3**).

Колективни монетни находки

Известни са няколко колективни монетни находки с монети и на Реметалк II. Всичките са непубликувани, съхраняват се в България и по състав включват и монети на други владетели.

Съкровището от Груево е известно от 1955 г. (Герасимов 1955, 610). Коментирано е частично от Й. Юркова (Юркова 1992, 198-199), но все още няма пълна публикация. Съставът на съкровището включвал около 600 монети, от които днес са запазени 449 екземпляра, съхранявани във фонда на НАИМ-БАН.

Находката от Груево включва монети на цар Реметалк I от два различни типа; една монета на гр. Митилена, о. Лесбос (RPC I, № 2342), отсечена в годините на Августовото управление, монети, свързвани с цар Реметалк II от двата типа, както и група монети с надписи на Реметалк I, но с изображения, сходни с тези на цар Реметалк II.

Съкровището от Смолянско е втората известна колективна монетна находка, съставена от монети на двамата царе – Реметалк I и Реметалк II, намерена от иманяри през 2015 г. След Груево, съкровището от Смолян е втората по големина колективна монетна находка в света, съставена от бронз на Реметалк I и Реметалк II. Тя съдържа монети на цар Реметалк I от два типа (подобно на груевската), както и монети на цар Реметалк II от тип I и II. И в тази колективна находка се срещат монети на Реметалк I или Реметалк II (с надпис ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ и иконография на Реметалк II).

Пловдивското съкровище, съобщено от Й. Юркова през 1983 г., е

⁷ Находката се съхранява временно във фонда на НАИМ-БАН.

разпръснато. То е съдържало 18 монети на цар Реметалк II от двата типа (Юрукова 1983, 114).⁸

Съкровището от Айтоския проход е открито през 2002 г. и е публикувано през 2005 г. (Лазаренко 2005, 249-262. Според автора то се състои от една монета на цар Реметалк I и тридесет и една монети на цар Реметалк II (Лазаренко 2015, 249). Снимките на монетите, представени от Лазаренко в негови табло I-III, не кореспондират с определението му за 31 монети на цар Реметалк II. Въпреки лошото състояние на екземплярите, смятам че те са на цар Реметалк I. Виждането на автора за съществуване на две хронологически групи монети на цар Реметалк II от голям номинал, би могло да е едно от възможните обяснения за наличието на описаната по-горе група монети, отдавани на Реметалк I или Реметалк II.

Останалите колективни монетни находки, известни от съобщения и публикации, са разпръснати, откраднати или изчезнали, поради което информацията за техния състав е изгубена безвъзвратно.⁹

Двете колективни монетни находки – от Груево и от Смолянско, имат сходен състав, произхождат от един район и тяхното укриване много вероятно е във връзка със събитията от 26 г., които се развили в „гористи планински теснини“, „по планински вериги“ и „открити хълмове“. Вероятно именно в този район са се провели операциите срещу укрепилите се планински траки – събития за които свидетелства Тацит (Анали 4.47).

Започналото през управлението на цар Реметалк I обширно като типове, номинали и в значителни обеми бронзово монетосечене вероятно спира след смъртта на владетеля. Между 12 и 18 г. в тракийските територии е отсичан само един тип (засега известен в един номинал) бронзови монети с образите на Котис и Раскупор. Натрупаната от по-рано монетна маса продължава да е в обращение и е използвана от населението. Отсичаните в Тракия царски бронзови монети след 19 г. до 37/8 г. са от два номинала. По-малкият е изключително рядък, засвидетелстван само от съкровища, а от големия номинал са известни повече екземпляри.

Особен интерес представляват отбелязаните по-горе монети със спорна, според мен, атрибуция (на Реметалк I или Реметалк II), които повдигат редица въпроси:

Каква е причината за тяхното съществуване?

Дали са сечени при Реметалк I, а впоследствие образът на царя да

⁸ В известието се съобщава и за един денар на имп. Тиберий.

⁹ Например този е случаят с монетното съкровище, открито през 1976 г. в Гърция (не е съвсем ясно монети на кой владетел – Реметалк I или Реметалк II то е съдържало), за което се съобщава, че е било съставено от над 1000 монети (СН III, № 85).

е бил използван за направата на монетите с надписи ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ?

Дали са отсичани при управлението на Реметалк II, след като той получил царска титла към 25/6 г.?

Не е изключено, въз основа на голямото иконографско сходство, те да са друг тип монети на цар Реметалк II, който да е бил сечен преди или паралелно с другите типове.

Монети на император Тиберий, отсичани в централните и градските монетарници на империята, представят наследника на Август гологлав или с лавров венец. Надписите около лика му варират: TI CAESAR AVGVSTI F IMPERAT, TI DIVI F AVGVSTVS, TI CAESAR DIVI AVG F AVGVSTVS, DIVVS AVGVSTVS PATER¹⁰ и пр., част от които се възприемат директно в провинциалните емисии на градовете в западните части на империята (Калагурис, Сегобрига, Каскантум, Цезараугуста и др.). В източните провинции – на Балканите, Боспор, Пергам и др., обичайните надписи са на гръцки – ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ¹¹, ΤΙ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ¹², ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ¹³, ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ¹⁴, ΤΙΒΕΡΙΩΝ ΣΕΒΑΣΤΟΝ¹⁵, ΣΕΒΑΣΤΟΣ¹⁶ и др. Гологлавото представяне на императора намира паралели и в други монетосечения, но надписите по монетите на тракийските царе не са обичайните срещани. Разнообразието в надписите по монетите, отсичани през управлението на Тиберий в градските центрове на империята е голямо. Освен гореописаните лицеви надписи, се откриват и: ΣΕΒΑΣΤΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ – върху монети, отсичани в Mopsus (RPC I, № 4047), ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ – върху монети, сечени в Сарди (преименуван на Цезарея след земетресението в 17 г.) (RPC I, № 2991).

След смяната на властта в Рим през 37 г. идва и краят на управлението на Реметалк II. Император Гай поверява на Реметалк III управлението на тракийското царство, датиращо от 37/8 г., което своя последен цар в лицето на сина на Котис, което намира своя последен цар. Царуването на Реметалк III до 45/6 г. е и краят на съществуването на царството на траките.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ:

CH – Coin Hoards, vol. III, ed. Martin Jesop Price (1977)

IGBulg – Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, ed. G. Mihailov. Sofia, 1956-1970.

¹⁰ За монетосеченето на Тиберий в: RIC I, стр. 87-113. и в RPC I.

¹¹ Емисии Едеса, Амфиполис и др.

¹² Емисии Едеса, Тесалоника и др.

¹³ Емисии Едеса, Тесалоника и др.

¹⁴ Емисии Танагра, Гадара и др.

¹⁵ Емисии Филадельфия и др.

¹⁶ Емисии Апамея, Аезанис, Лаодикея и др.

IGRR – Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes. T. I, Fasc. 1, Paris, MDCCCL.

PIR – Prosopographia Imperii Romani, ed. 2. Ed. F. Groag – A Stein – L. Petersen. Berlin, 1933 –

RIC – Roman Imperial Coinages, vol I. 1984

RPC – Roman Provincial Coinage, vol I. 2006

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Герасимов 1955: Т. Герасимов. Колективни находки на монети през 1951, 1952, 1953 и 1954 година. – Известия на Археологическия институт XX. София, 1955, 602-611.

Дзанев 2008: Г. Дзанев. Нов екземпляр от дискуссионния монетен тип „Котис с Рескупорис“. – В: Сборник доклади от Международен симпозиум посветен на 100-годишнината от рождението на д-р В. Хараланов. Шумен, 2008, 305-313.

Йорданов 2016: С. Йорданов. Драхма на Август и Реметалк I. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 12. София, 2016, 49-54.

Кацаров 1949: Г. Кацаров. Тацит. – Извори за старата история и география на Тракия и Македония. София, 1949.

Лазаренко 2005: И. Лазаренко. Находка с тракийски царски монети от I век. – Известия на Народния музей Варна 38-39 (53-54). Варна, 2005, 249-262.

Тодоров 1998: И. Тодоров. P Оху.2435 и значението му за историята на Тракия в началото на I в. от н.е. – Неизвестните тракийски владетели 542-798 а.у.с. В. Търново, 1998, 100-112.

Топалов 2009: С. Топалов. Приноси към проучване монетосеченето и историята в земите на Тракия от II в. пр.н.е. до средата на I в. от н.е. София, 2009.

Юркова 1983: Й. Юркова. Монетни находки, открити в България през 1981 г. – Археология, 1-2. София, 1983, 113-117.

Юркова 1992: Й. Юркова. Монетни съкровища от българските земи: Монетите на тракийските племена и владетели. София, 1992.

Шаранков 2015: Н. Шаранков. Нови данни за тракийските стратегии. – Археология LVI, 62-78.

Karayotov 2007: I. Karayotov. Les derniers rois thraces et les villes ouestpontiques: Messambria, Apollonia et Anchialo. – Acta Musei Varnaensis V, 291-303.

Paunov 2013: E. Paunov. From Koine to Romanitas: the numismatic evidence for roman expansion and settlement in Bulgaria in Antiquity (Moesia and Thrace, ca. 146 BC – AD 98/117. 2013.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

Табло XII.1. Монета цар Реметалк II. Тип I. Съкровище Груево.

Табло XII.2. Монета цар Реметалк II. Тип II. НАИМ – БАН, инв. № 8531.

Табло XII.3. Монета цар Реметалк I / II. НАИМ – БАН, инв. № CXLIII – 439.

COINAGE OF KING RHOEMETALCES II

Svetoslav Yordanov

(Summary)

The author presents historical record of the era concerning published epigraphic texts as well as opinions on the genealogy of the last Thracian kings.

The numismatic part of his work discusses the coin types of King Rhoemetalces, known so far to be two in number – in two nominal values struck only of bronze. He also considers a group of coins bearing iconographic features very close to the Rhoemetalces ones. However, because of the legends on the former they cannot be related definitely to him or other king under the name of Rhoemetalces.

The coin types and conclusions presented in the work have been grounded on explored single coins and hoards.